

Videnskab og hverdagssprog

Grundtvigs betragtning af modersmålet i teori og praksis, belyst ved hans afhandling *Om Ordsprog*, 1817.

Af Bodil Schmidt

»... enhver Stil, der ikke saameget muelig nærmer sig daglig Tale, er forkeert og forskruet, thi den offentlige Tale skal jo høres af daglige Øren, og Bøgerne læses af daglige Øine ...«

(Danne-Virke III, side 87)

Grundtvigs beskæftigelse med ordsprog går helt tilbage til hans barndom, da han i »den sorte skole« måtte træne det latinske sprog ved at oversætte latinske ordsprog til dansk og omvendt. I Grundtvig-arkivet findes optegnelser helt fra denne tid, da ordsprogsarbejdet må have været en pligt, omend man har vanskeligt ved at forestille sig, at det skulle have været en sur pligt for den i sproglig henseende så usædvanligt opvakte discipel med den i lige høj grad visuelle og auditive begavelse.¹ Skolen var dog ikke barnets første kilde til ordsprog. Han var fra hjemmet og landsbyen fortrolig med den folkelige udtryksmåde, og især af sin barnepige Malene lærte han adskillige ordsprog. Fra fortællingen til hans trykte samling af Danske Ordsprog og Mundheld (1845) ved vi, at også hans mor brugte ordsprog, for han bruger hendes indstilling som rettesnor for, hvilke af de mere grove eller platte ordsprog han medtager i samlingen, nemlig dem, som hun, »en meget fintfølende og dannet Kone af det gamle Slags, enten *selv sagde* eller *hørde paa* uden Anstød.«

Af flere håndskrifter ved vi, at Gr. så godt som altid har samlet på ordsprog og folkelige ord og talemåder, og meget tidligt viser hans tilføjelser og kommentarer til de udskrifter, han har foretaget af Laale, Syv og mange andre kilder, at han har ønsket at finde frem til så oprindeligt dansk og mundret en form

som muligt. Også det, at han udskiller formente udanske ord-sprog, og at han deler sine samlinger i dem, han har fra skrevne kilder, og dem, han selv har hørt, viser at hans hovedinteresse har været de ægte danske.² Højdepunktet i Gr.s ordsprogsstudier nås i tiden omkring hans arbejde med fordanskningen af Saxo og Snorre (fra 1815 og fremefter), og på denne tid skrev han også afhandlingen *Om Ordsprog*, der dels er hans bidrag til ordsprogenes teori som en opfølgning af hans hidtidige praktiske studier af ordsprog, dels et udtryk for hans erkendelse af, at stoffet er stort, og at han behøver hjælp, og dels endelig en anledning til med varme at tale modersmålets sag i almindelighed.

Afhandlingen står i tidsskriftet *Danne-Virke* (DV), 3. bind, s. 62-88, og indledes med en lang fortale (s. 62-67) om *poesiens stilling* i det 18. århundrede og under romantikken. – Månedsskriftet Athenes litteraturanmelder har (jan. 1815) beskyldt Gr. for i sine Roeskilde-Riim at have »druknet endeel Poesie i utallige Riim«. Gr. hævder, at det er lige så svært at drukne poesi som at drukne en levende ål. En sådan misgerning ville naturligvis Gr. sidst af alle begå, men det 18. århundredes filosoffer og skribenter, molboerne, har derimod gjort forsøg på det – uden held naturligvis, ligesom dengang de forsøgte at slå djævelen ihjel (d.v.s. da de benægtede det ondes eksistens). Det 18. århundredes og romantikkens digterværker er som vand og deres poesi som en død sild, siger Gr. Den virkelige poesi har denne såkaldte oplysning højest set skyggen af, ligesom det var tilfældet med kristendommen og historien, som man også påstår at have druknet til fordel for »tydsk Fornuft og fransk Physik«. Gr. benytter således fortalen til at angribe sit yndlingsoffer, det 18. århundrede, og uddeler hug til de landsmænd, der har ladet sig rive med af dettes og romantikkens tanker, især til Oehlenschläger, der har skuffet ham dybt, og til Rahbek, af hvem han havde ventet bedre smag.

2. afsnit handler om *ordsprogenes stilling* i samme tidsrum (s. 67-69). Dem har man også villet drukne, da de jo ikke stemte med de nye æstetiske principper, herunder veltalenhedsreglerne. Og dog er de »ubetalelige Guldkorn« til kundskab om det ægte og oprindelige hos et folk. Det danske folk i almindelighed har da heller aldrig kastet vrag på dem. Vi har Laale, Syv, Saxo og Vedel, ja selv i »den værste Tid« har Nyerup³ husket dem.

I 3. afsnit (s. 69-72) spørger Gr.: *Hvad er ordsprog?* Ja, »det skal man ei spørge Bøger men Bønder om, thi hvad Bonden kalder Ordsprog, det hedder Ordsprog, naar man taler Dansk.« Ordsprogene kan ikke udryddes »ved at præke imod dem«,⁴ og nye ikke laves af hvad som helst, (der på et givet tidspunkt måtte passe moralens vogtere), for ordsprogene »staaer i den inderligste Forbindelse med et Folks Aand, Tænkemaade og Tunge-maal.« Nok bevirker tidens udvikling, at nogle glemmes, de mest »aandige« først, men ikke helt, for de har deres »Grund i en poetisk Anskuelse fra Folkets unge Dage«. Gr. henviser til Peder Laales samling, der kan tjene til belysning af hans slutninger angående ordsprogenes alder og originale danskhed.

4. afsnit (s. 72-77) handler om *ordsprogenes vigtighed* for sproget, moralen, poesien og historien. Sproggranskerne har nok været opmærksomme på, at ordsprogene viser folkets modersmål, men Gr. hævder, at de også viser »Sprogets Aand«. Det ser man, når man oversætter forskellige folkeslags ordsprog. »Særlighed« (d.v.s. originalitet) i ordsprog er bevis for det pågældende sprogs originalitet. – På samme måde lærer vi i et folks ordsprog »at kiende dets Forhold til Sandhed og dets Hverdags-Moral«. Når ordsprog kan synes »løgnagtige«, kan det bero på, at de misforstås, idet man forsømmer at skelne mellem de beskrivende og de foreskrivende. Det at ordsprogene ofte gør »et sandeligt Billede til Udtryk for en Lov i Aandens Rige« er et vigtigt træk til bestemmelse af, om folket hører til de »betænksomme« eller de »hjertelige« folkefærd. – Endvidere er det et vigtigt tegn på, hvor poetisk et folk er, om dets ordsprog er »aandige«, og dette spørgsmål afgøres ikke blot af det billedlige udtryk men også af tonen, af om sproget er »kiernefuldt«, og om den »aandige Betydning, som den egenlige, stikker frem igiennem den sandselige«. Også formelle træk som rim og versemål viser noget om folkets poetiske standard. – De tre punkter sprog, moral og poetisk standard kan sammenfattes i det fjerde punkt, historien. Ud fra folkets ånd og tænkemåde skal dets hændelser forklares såvel som dets slægtskab med og øvrige forhold til andre folk. Gr. kunne ønske samlinger af hele verdens ordsprog, ja, en »Ordsprogs-Mithridates« (d.v.s. en flersproget samling) ville være som et »Landkort over Menneske-Riget, og et aandigt Slægt-Register«, tilføjer han.

I 5. afsnit (s. 77-80) drager Gr. den slutning, at vi bør *pleje ordsprogene*, og at det haster. Det rigtige ville være, om rejsende samlede ind fra alle lande, men dette ønske er urealistisk, så vi må koncentrere os om Danmark. Danskerne har en naturlig lyst til at samle på ordsprog, når de blot ville aflægge deres »Folkeskye« (d.v.s. mindreværdskomplekser), holde op med at bekymre sig om, hvad andre mener, og i stedet, ligesom Grundtvig, være deres tro og deres herkomst bekendt. Vi har dog før i historien vist, hvad vi var, siger han, men nu synes »et Pennestrøg nok til at slette os ud af Folkenes Tal«. Der skal vel mere til at hindre dette end at samle på ordsprog, men »med Noget skal man begynde«. Det er fædrenes ånd der skal redde os, og »hvad minder stærkere om Aand end et kjernefuldt Ordsprog!«

I 6. afsnit (s. 80-85) minder Gr. sine landsmænd om, at deres *pligt over for fædrelandet* også omfatter bevarelse af historiske minder, deriblandt ordsprogene. Gr. har selv gjort en del ud af dem, men vil gerne have hjælp. Han beder derfor helt bogstaveligt læserne hjælpe og giver instrukser for indsamlingsarbejdet.

I 7. afsnit (s. 85-87) kommer Gr. ind på et spørgsmål, der ligger ham stærkt på sinde: *Er det vore fædres sprog, vi taler?* Også dette spørgsmål kan ordsprogene hjælpe med at besvare. Island, Norge og Sverige burde også samle deres ordsprog, men det tør vi nok ikke forvente. Danmark er og bliver foregangsland på ordsprogsområdet, selv Gr.s egen fortjeneste ufortalt.

8. afsnit er afhandlingens slutning, der handler om *brugen af ordsprog* i tale og skrift. Almindelige regler for sprogbrug er til begrænset nytte. Det afgørende er, om man ved, hvad man vil sige. Men at påstå, at ordsprog kun skal kunne bruges i daglig tale og lavere stil, er latterligt i betragtning af det fynd og eftertryk, de kan tilføre sproget på alle trin. – Indtil videre håber Gr. på læsernes velvillige modtagelse af hans opfordring. Det sidste siger han ikke direkte, men skjult under ... et ordsprog, der umuligt kan misforstås: »Mange Bække smaae gjør en stor Aae«.

Om Grundtvig og modersmålet

I denne afhandling *Om Ordsprog* fremsætter Gr. altså en række

generelle og principielle synspunkter angående ordsprogenes væsen, deres betydning for sprogforskningen, deres forbindelse med folkekaraktern o.s.v. Først på s. 78, 16 sider inde i afhandlingen, vender han sig til »vort eget lille, men dog i alle Maader velsignede og *kiernefulde* Fædrene-Land«. Afhandlingens umiddelbare formål er konkret og praktisk, men dens overordnede mål stemmer ganske med tidsskriftets andre, mere filosofiske afhandlingers mål, og dette erklæres da også et enkelt sted: »... at ophøie, opklare, opdyrke og beskiærme hvad der er vort sande, aandige Fædreneland, saavidt det findes heneden« (s. 80).

Dyrkelsen af modersmålet hørte med til det romantiske program overalt i Europa.⁵ For Gr. fik de af ham på andre områder så strengt kritiserede filosoffer *Fichte* og *Schelling*, men især *Herder* og digteren *Schiller* stor betydning i denne henseende, og netop heri var han også i overensstemmelse med de fleste af sine danske samtidige. Nedenfor forsøges en sammenligning mellem Gr. og Chr. Molbech i henseende til deres teorier om og personlige praksis i modersmålet.

Gr. har interesseret sig for dansk sprog og folkelighed så langt tilbage, som vi har mulighed for at følge ham, men man kan måske sige, at Danne-Virke blev det sted, hvor han for alvor gav sine tanker om modersmålet form. Han fremsatte en udtrykkelig programerklæring herom i den allerførste artikel, *Om dansk Poesie, Sprog og Historie* (DV I.16-35). Her tager han som i *Om Ordsprog* udgangspunkt i »det saakaldte oplyste attende Aarhundredes« fejltagelser. Denne tid har villet nægte eksistensen af et selvstændigt dansk åndsliv og har i stedet dyrket f.eks. tysk og fransk sprog og dannelse. Gr. erklærer, at der tværtimod »er intet af det nyere Europas Folk, der har saa store lovlige Besiddelser i Aandens Rige som det Danske«. I betragtning af den foragt, det danske sprog faktisk havde været udsat for i alle såkaldt fornemme kredse i 1700-tallet, den foragt som også Holberg kæmpede imod, så er der vel ikke noget at sige til, at Gr. taler højt om dets fortrin: »Modersmaalet er mellem alle bekiendte Sprog det meest eenfoldige og trohjertige, men derhos fuldt af den sødste, naturlige Velklang, og lige skikket til at udtrykke de høieste Betragtninger, de dybeste Følelser og den vittigste Skiemt,« (s. 18). I den omstændighed, at det danske sprog er så naturligt og ikke kræver nogen kunst, ser Gr. et bevis

på, »at et saadant Tungemaal er i Grunden saa gammelt som den Tunge der fører det af sig selv,« (s. 19). Spørgsmålet om danskens originalitet er meget vigtigt for ham. Han var harmfuld over den danske sprogforsker Rasmus Rask's netop på dette tidspunkt fremsatte teori om danskens afstamning fra det islandske sprog og tyskeren Adelungs endnu mere oprørende påstand om, at dansken skulle være en tysk dialekt.⁶ I et udkast til en Danne-Virke afhandling, *Om Ordet*⁷ bebrejder han sprogforskerne, at de har lagt for megen vægt på de nyopdagede lydlig overgange og forsømt at nå til bunds i selve ordets væsen:

»Naar man nemlig seer at to Sprog i visse Henseender ligne, men i andre skille sig fra hinanden, da opstaaer der nødvendig Spørgsmaal om, hvad der i Sproget er det Væsenlige og hvad det Tilfældige, samt om hvorvidt et Sprog er i Stand til at vinde Selvstændighed og særegen Uddannelse, lutter Spørgsmaal der knytter sig til hint om Sprogenes første Oprindelse og Ordets eiendommelige Vilkaar.« (VU II.274).

For moderne sprogvidenskab kan dette ræsonnement forekomme noget egenartet. *Toldberg* forklarer det elskværdigt med, at Gr. »i virkeligheden havde langt større evner som synkronisk sprogforsker end som diakronisk«. ⁸ Nok er det, for Gr. var det en absolut nødvendighed at nå til klarhed over, hvad *ordet* er, førend han kunne tale om modersmålet og i det hele »al ægte menneskelig Virksomhed i Verden«.

Men hvad er ordet da? De alvorligt arbejdende filologer i Gr.s samtid og umiddelbare fortid var vel enige om, at det menneskelige sprog måtte være begyndt med ordet. Men hvor kom ordet fra? Herom var meningerne delte, og Gr. harcellerer i det nævnte udkast *Om Ordet* over deres teorier: Nogle fandt ved spekulation frem til, »at Ordet var i sig selv ikke andet end en vis articuleret Lyd, hvortil især Mennesket ved sin Legemsbygning var skikket, og som tilfældigvis havde udviklet sig til et Slags Sprog...«, nemlig ved påvirkning af sanseindtryk fra omgivelserne. Denne forklaring, der er så simpel, »at man hartad skulle troe, en Hest maatte kunne fatte det«, er for Gr. dog en helt uacceptabel gætning, for hvis sproget stammede fra sanselige indtryk, hvorledes skulle man så forklare det oversanselige sprog, billedsproget? –

Andre mente, »at en Gud eller Engel havde traadt de første Mennesker i Forældres Sted, og ved Omgang lært dem et Sprog, der siden vanslægtede, men bar i det Mindste hos Nogle dog uudslettelige Spor af sin høje Oprindelse«. Det kunne Gr. bedre gå med til, for det forklarer dog, »at Sproget i Oldtiden udtaltes en billedlig Beskuelse af Alt, da et overjordisk Væsen umuelig kunde betragte de jordiske Ting uden som Billeder af noget Høiere: i Lighed med hvad der var i hans Sphære og hvortil altsaa hans Sprog egenlig svarede«. Det er dog stadig kun gætning og altså ikke egnet som videnskabeligt grundlag for nogen videregående teorier. Men kan historien, der ellers for Gr. er en ufejlbarlig kilde til viden om menneskets forhold, så ikke besvare spørgsmålet? Nej, det kan den ikke, »da selv et ægte Sagn af de første Mennesker kun vilde lære os hvad de ansaa deres Sprog-Mester for, ei hvad han var«. Vi indser det umulige i, at Adam i det sprog, som han er skabt med, skulle kunne fortælle, hvor han har det fra, da han ikke kan være bevidst om sin egen skabelse. – Men hvad så? Jo, så siger Grundtvig: »En Aabenbaring synes her at være det eneste Middel! Og det siger han, skønt han ved, at en »Aabenbaring i denne Forstand synes Mangle en Daarlighed« (d.v.s. en tåbelighed).

Den nutidige læser vil sikkert umiddelbart tilslutte sig »de Manges« syn. For hvor får man en »Aabenbaring« fra i vore dage? Jeg var i hvert fald virkelig spændt på svaret første gang, jeg læste denne tekst. Tanken om bibelen eller bare evangelierne som Guds åbenbarede ord ligger i dag almindelige mennesker uendelig fjernt, i hvert fald når talen er om videnskabelige bevisligheder. Også Gr. tog med tiden forbehold over for det meste af skriften, men endnu på denne tid anså han den bibelske beretning om menneskets og verdens skabelse for den fulde sandhed. Altså besvarer han spørgsmålet om ordets og sprogets oprindelse ved at citere ordret indledningen til Johannes-evangeliet: »I Begyndelsen var Ordet, og Ordet var hos Gud og Gud var Ordet«. Så siger han ikke mere om sagen på dette sted, der jo er et ufuldendt udkast, men han har mange andre steder henvist til bibelens skabelsesberetning i forbindelse med sin sprogteori, således i *Kort Begreb af Verdens Krønike, betragtet i Sammenhæng*, 1814, og i flere af de store afhandlinger i Danne-Virke. Af disse steder fremgår hans opfattelse af sprogets tilblivelse: Mennesket

er skabt af Gud eller af Ordet, som er Gud, og det har fået sprogevn (i modsætning til dyrene) i og med indblæsningen af Guds livsånde, inspirationen. I dette første åndedrag modtog mennesket Aanden, som det siden har haft tilfælles med skaberen, og som ved sit redskab ordet er den kraft, der forbinder legeme og ånd. Sine antropologiske betragtninger anstiller Gr. især i den store afhandling *Om Mennesket i Verden* (DV II.118).⁹ Om ordet og sproget siger han her, at de har både en sanselig (legemlig) og en åndelig funktion og desuden virker som forbindelse mellem disse to sider af menneskelivet. De er »et levende Giærde mellem to Lunde, som løber i Eet med dem begge« (DV II.160), det vil sige, at der ikke er noget skarpt skel mellem legeme og ånd, men derimod en vekselvirkning ved ordets hjælp, idet ordet er redskab for ånden. Hvad der skal forstås ved sanseligt og åndeligt sprog forklarer Gr. helt konkret i et andet udkast, *Om Ordet i Tanke, Tale og Skrift* (VU II.279):

»Ordet paa Menneske-Tungen kan enten være sandseligt eller aandeligt, thi skjøndt det altid i sin Grund og Oprindelse er aandeligt, maae vi dog kalde det blot sandseligt, naar det kun udtrykker sandselige Ting i deres sandselige Forhold, altsaa ikke blot naar Man fortæller, hvad Man har ædt og drukket, men ogsaa naar Man fortæller, hvad Man tænker, forsaavidt disse Tanker enten aabenbar indskrænke sig til Sandse-Verdenen, eller dog oprinde af en sandselig Tanke-Gang. ...

Ordet er derimod *aandeligt*, naar det udtrykker aandelige, oversandselige Forhold, det være sig mellem blot aandelige, eller blot sandselige eller mellem begge Slags Ting. Exempel paa det Første er Talen om Forholdet mellem Gud og vor Sjæl, paa det Andet mellem Verdens Bestanddele og vort Legeme, paa det Tredie om de sandselige Ting som Billeder af de aandelige, som Lyset Billede af Sandheden, Ilden af Kiærligheden, Luen af Kraften.«

I *Om Ordsprog* bruger Gr. atter og atter betegnelserne sanselig og åndelig eller »aandig« såvel om ordsprog og sprog i almindelighed som om folkeslag. I et folks ordsprog »maa det kunne sees, baade hvad Vægt Folket lagde paa det Aandige, og fra hvilken Side de betragtede Forbindelsen mellem det Sandselige og Oversandselige. Overordentlig Forskiel finder man i denne Henseen-

de mellem Folkenes Ordsprog, ... jo mere det er Tilfældet, at den aandige Betydning, som den egenlige, stikker frem igennem den sandselige, desmeer Poesie var der unægtelig i Folket,« (s. 75). Evnen til at lægge »aandig« betydning i ordene identificeres altså med den poetiske sans. Poesi er ifølge Gr. »aandigt« sprog.

Citatet fra *Om Ordet i Tanke, Tale og Skrift* siger, at ordet i sin oprindelse altid er åndeligt, at det altså fra begyndelsen af udtrykker oversanselige forhold. Dette kan kun ske i billeder, og det oprindelige sprog er da også et billedsprog. Ifølge Gr.s antropologi kan mennesket kun komme i forbindelse med det oversanselige, den evige sandhed, ved en åbenbaring, der ved hjælp af synet, vel at mærke det indre syn, af Gr. også kaldet indbildningskraften, omdannes til et billede, der af mennesket kan udtrykkes i billedsprog, dog kun hvis han har den særlige evne, som især digtere eller »seere« har, nemlig at kunne *see* åbenbaringen, synet, visionen. Når det i billedsprog udtrykte værk derefter høres eller læses af andre mennesker, kan det, hvis de har evne til at modtage det, for deres indre syn genskabe den åbenbaring, som den første modtager har fået. Denne teori udvikler Gr. i en anden af de lange filosofiske afhandlinger i *Dannevirke, Om Aabenbaring, Konst og Vidskab* (DV III.201). Heri bestemmer han poesien, digterværket, som en parallel til Guds skaberværk. Ligesom Gud har skabt mennesket ved sit ord, således skaber digteren poesi (poetiske værker) ved sine ord, vel at mærke ikke på egen hånd, men som redskab for ånden, der indgiver ham åbenbaringen som et glimt af den evige sandhed (Gud).

De billeder, som det sande poetiske digterværk udtrykker sig i, må nødvendigvis tages fra den timelige (sanselige, legemlige) verden, som er den eneste digteren kender til, men da billederne bruges til at udtrykke den oplevelse af evighedens verden (det åndelige), som digteren har fået i åbenbaringen, forlenes de sanselige ord, der indgår i disse billeder, med en åndelig *betydning*, de bliver *tegn* eller symbol på noget i forhold til deres sanselige betydning ophøjet.

Denne meget summariske forklaring af, hvad Gr. forstår ved poesi, skulle være nok til at vise, at *ånd*, *poesi* og *sandhed* er så nært beslægtede, at ordene er næsten synonyme. Af *Om Ordsprog*

fremgår det, at Gr. regner ordsprogene til den poetiske kategori. De er vel ikke allesammen poetiske, »men det vil jeg sige, at Ordsprogene hos ethvert aandigt Folk ere det levende Gærde mellem Poesie og Prosa, saavelsom fra en anden Side mellem Skrift og mundtlig Samtale, saa man vel kunde kalde dem Hverdags-Poesie, og Søndags-Prosa, mundtlig Skrift, og skriftlige Mundheld«, (s. 68). Vi har i denne bestemmelse af ordsprogene flere tilknytningspunkter til det ovenfor om ordet og poesien fremsatte. Billedet med det levende gærde er endda det samme, som Gr. brugte til at betegne ordets funktion i vekselvirkningen mellem legeme og ånd. Gr. mente, at ånden først og fremmest udtrykker sig i poesi, men han vil ikke nægte, at der også findes åndelig prosa, her kaldet »Søndags-Prosa«. Hvis vi fastholder, at poesi er lig sandhed, så må »Hverdags-Poesie« være den overgangsform, han tænker på, når han erklærer, at »noget Sandt ligger der altid til Grund i Ordsprog,« omend de overfladisk set kan forekomme »løgnagtige«, idet de »udsiger, hvad der burde skee«, men ikke altid sker, (s. 74).

Gr.s modstilling af »Skrift og mundtlig Samtale« leder tanken hen på hele det kompleks af teorier, der findes om hans forhold til skrift (det døde bogstav) og tale (det levende ord), men denne problematik har dog først virkelig interesse efter tidspunktet for hans »mageløse opdagelse« (1825).¹⁰ Her skal der næppe lægges noget dybere i Gr.s skelnen mellem tale og skrift, end at ordsprogene jo er en udpræget mundtlig form (Mundheld, gamle Ord i Folke-Munde), der dog også gør sig godt i skrift, som f.eks. i de gamle krøniker, men i øvrigt i enhver stil, således som det anbefales i slutningen af *Om Ordsprog*. På Danne-Virke tiden kunne Gr. også kalde en sandt poetisk *skrift* levende, jfr. hans satiriske ordspil, »levende Aal« og »død Sild« (s. 64) om modsætningen mellem den sande poesi og oplysningstidens vers, den »vandede, upoetiske, aandløse Krøblinge-Tid«s produkter, skrevet af en række navngivne »Versificatorer«, som Gr. under ingen omstændigheder vil regne for digtere.

Hvor Gr. i *Om Ordsprog* taler om ordsprogenes sproglige skikkelse, er det, han siger, ofte kædet sammen med en *karaktistik af det tilhørende folk*. Interessant er hans antagelse om, at ordsprogene stammer fra en tid, da folket var mere poetisk, dets

»unge Dage«, hvad han bl.a. udtrykker med et omvendt ord-sprog:

»... deels er det, man i Alderdommen ikke glemmer, gjerne nemmet i Ungdommen, og deels have de fleste Ordsprog, forholdsvis efter Folket de tilhøre, en Fylde og Dybde, der langt overgaaer den Forstands Udvikling, Folket havde endnu da man optegnede dem...« (s. 71).

Det er altså gået tilbage med poesien. Denne antagelse stemmer med den teori om folkenes aldre, som er omtalt forskellige steder i Gr.s forfatterskab, bl.a. i den nævnte programartikel i *Danne-Virke*, bind 1, men specielt udviklet i *Verdenskrøniken* 1814, og som går ud på, at et folks udvikling svarer til det enkelte menneskes gennem barndom, ungdom og manddom, således at den første alder er domineret af indbildningskraften (fantasien), den anden af følelsen (hjertet) og den tredje af forstanden (fornuften). De forskellige folk er ikke nået lige vidt i disse aldre, og deraf kommer forskellene både i sprog og karakter. Ud fra denne teori forstår vi nu, hvad Gr. mener, når han taler om, at »jo mere betænksomt et Folk er, desmindre, og jo mere hjerteligt det er, desmere kan man fra denne Side bygge paa dets Ordsprog,« (s. 74). Her drejer det sig om, hvorvidt de sanselige billeder kan ses som udtryk for en »Lov i Aandens Rige«. Det »betænksomme« folk er altså i sin tredie alder, det »hjertelige« i sin anden, ungdommen, følelsens tid, som for Gr. er den ypperste. »Hjertefolket« frem for nogen andre er det danske.¹¹

Der er efter min mening ikke nogen grund til at forarges over denne »folkepsykologi«, som i øvrigt er karakteristisk for hele Gr.s samtid. Den skal blot forstås således, at menneskeslægtens udvikling henimod historiens mål, som er »Sjælens Udvikling til aandig Bevidsthed om sig selv i Sandhed« (*Om Mennesket i Verden*, DV II.184), ikke foregår med samme fart overalt, men at selv de i øjeblikket ikke-»aandige« folk under alle omstændigheder engang vil nå sandheden og se Guds billede i sig selv.

For danskerne er der altså håb, selv om de i det nærmest forløbne århundrede er blevet lokket bort fra det hjertelige, der også betyder fædrelandskærlighed, af de fremmede, der har haft

let spil, dels på grund af den danske »Folkeskye« (*Om Ordsprog*, s. 78), dels på grund af danskernes hang til materielle goder:

»Jeg veed det jo godt, der er vist mange i denne Time som kalde sig Danske og kunde dog, uden Suk eller Sorg, see Fædrene-Landet heelt eller halvt tjene fremmede Herrer, Fædrenes Støv vanæret, deres Minde glempt, deres Aand forsvundet, deres Tun-gemaal afsjælet, naar kun Handel, Agerdyrkning og Handværker kunde, hvad de kalde blomstre, naar der kun var Penge og Lys-tighed fuldtop i Landet,« (DV I.33f).

Men Gr. vil lede sine landsmænd tilbage til fædreland og modersmål, og han kender midlet, for det kan ikke være »aldeles unyttigt at tale gammelt Dansk til Dannemarks Folk, og dertil er, som sagt, dette Tidsskrift i Forening med Oversættelsen af Nordens gamle Rigskrøniker særdeles bestemt.« (DV I.34f.).

Om Grundtvig som videnskabsmand

Afhandlingen *Om Ordsprog* har som allerede nævnt et konkret, praktisk formål, nemlig det at hverve medarbejdere ved indsamlingen af danske ordsprog. Dette bevirker, at teksten er næsten fri for de uendelige logiske beviskæder og den polemiske anvendelse af »modsigelsens grundsætning«,¹² som tynger mange af de øvrige Danne-Virke afhandlinger. Gr. optræder her ikke som filosof, men som videnskabsmand. For ham er der dog ikke så væsentlig en forskel mellem disse to funktioner, som nutidens sprogbrug regner med. I afhandlingen *Om det filosofiske Aarhundrede* (DV I.110) gør han rede for sin terminologi på dette område: Om filosofien foretrækker han at bruge ordet »Vidskab«, som også kendes fra bibelen, og hvorved han forstår »en her uendelig Stræben og Nærmelse til et i Støvet uopnaeligt Maal«, mens han ved »Videnskab« forstår de enkelte grene på »Vidskabs-Træet«, der hver for sig er »en afsondret Kreds af Visheder«, og som tilsammen udgør den sum af viden, som kan opnås i den timelige verden. En sådan viden står til stadighed under *erfarengens* domstol og må korrigeres, hver gang den modsiges af historien. Ordet »Videnskabelighed« vil Gr. bruge som

»Bagord« for begge de andre, d.v.s. om hvad der står i forbindelse med disse begreber, f.eks. i betydningen: beskæftigelse med vid(en)skab, eller om den menneskelige egenskab, der giver sig udslag i en sådan beskæftigelse.

Gr.s syn på videnskabelighed fremlægges i afhandlingen *Om Videnskabeligheds Forhold til Erfaring og sund Menneske-Forstand* (DV II. 16). Her søger han at bevise, »at al menneskelig Kundskab og Vidskab grunder sig på Erfaring, at kun fuldstændige Erfaringer giver visse og tydelige Begreber, og at Begrebernes Vished og Tydelighed kiendes derpaa, om *den almindelige Menneske-Forstand* kan fatte dem«, (DV II.44). Først retter han et skarpt, ironisk angreb på samtidens europæiske filosofi med »Hovedtænkerne – Kant, Fichte og Schelling, med hvad dertil hører –« (s. 27) for deres kunstige og indbyrdes modstridende sprogbrug, der krævede, at man skulle være større filosof end de for at forstå dem, da de åbenbart »skrev ikke for deres Discipler, men for deres Mester«. Ja, »det svimler ordentlig for den sunde Menneske-Forstand, naar den kommer i Selskab med saadanne kloge Folk«, (s. 25).

Gr. viser derefter i praksis, hvordan videnskabelighed efter hans mening skal drives, nemlig med omhyggelige definitioner af de anvendte ord (»Forstand«, »Erfaring« o.s.v.) ud fra *det almindelige dagligsprog*, d.v.s. hvad *erfaringen* har lært ham om ordenes betydning. Erfaringen er »aabenbar det Eneste der kan *stadfæste* Noget, og uden at tage den med, bliver al Strid om Ord tom Ordstrid, og naar nu den ene har sat sig i Hovedet Ordet skal betyde Eet og en anden noget Andet, er Trætten uendelig. Først vil vi da spørge hvad Ordet betyder i Folke-Munde, og siden see efter om den Betydning kan holde stik, det vil sige, beholdes uden at forvirre Talen om de menneskelige Vilkaar«, (s. 29). Denne klart fremsatte regel holder Gr. sig til både i sin sprogvidenskab og sin filosofi. Som citatet viser, er han ikke ukritisk over for sit hovedvidne, »Folke-Munden«, men vil kun holde sig til den, hvor det ikke kan »forvirre Talen«. På samme måde er han klar over, at erfaringen kan være mere eller mindre tydelig og mere eller mindre fuldstændig, og at der, hvor det gælder åndelige erfaringer, er ekstra grund til at være på vagt. Mennesket har en blandet bevidsthed, en »venlig *Vexel-Virkning*« mellem ånd og legeme, hvad vi også daglig kan overbevise

os om, f.eks. ved at »vi erfare giennem *Hørelsens Sands* ikke alene noget *Legemligt – Lyden* – men ogsaa noget *Aandeligt – Ordet* – thi Ordet er jo ikke andet end det Aandelige der træder ud i Erfaringens Kreds og aabenbarer sig for Aander.« (s. 39f.). Men i hvert fald er det sikkert, at »ikke blot Digteren eller Enkelte, men alle Mennesker som have Forstandens og Sandsernes Brug, kan erfare og erfare virkelig aandelige Ting, men rigtignok stedse i Forbindelse med legemlige«, hvorfor vi altså som videnskabsmænd ikke kan tillade os at lade hånt om almindelige menneskers erfaringer så lidt som at ringeagte de legemlige forhold, der er en absolut forudsætning også for åndelige erfaringer.

I sit aktuelle videnskabelige anliggende, ordsprogene og modersmålet i det hele, bygger Gr. da også på sine egne principper, som de er formuleret i Erfarings-afhandlingen: den »almindelige Menneske-Forstand«, »Folke-Munden« og »Vexel-Virkningen« mellem åndeligt og sanseligt. Det viser sig straks i hans *definition* af ordsprog: »Enhver kort, almindelig Sætning af flere eller færre Led, hvorpaa der i Folke-Munde er sat Stempel, saa den gaar for rede Penge«, (*Om Ordsprog*, s. 69 f.). Denne definition er til dato ikke blevet anfægtet af ordsprogsforskerne. Således giver *Iver Kjær og Bengt Holbek*¹³ Gr. ret i, at »det skal man ei spørge Bøger men Bønder om«, for som de siger: »Ordsprog er i deres oprindelse en mundtlig form, og kun i aktiv brug viser de deres specielle egenskaber.«

I øvrigt viser Gr. i Ordsprogs-afhandlingen sin sans for systematik og forsvarlig videnskab, hvad man kan overbevise sig om ved at følge opbygningen af hans *argumentation* (jfr. referatet ovenfor):

- I. Fortalen, (som Gr. selv erkender er for lang, men »dog ingeniunde er saa upassende, som den kan synes«).
- II. Retorisk overgangsafsniit til det egentlige anliggende.
- III. Definition samt generelt om ordsprogs væsen.
- IV. Oversigt over områder, ordsprogene er af betydning for.
- V. Opmuntring til handling.

- VI. 1) Præcisering af de danskes pligt.
 2) Fremhævelse af eget eksempel.
 3) Direkte opfordring til læserne med instruktion. De skal
 a) optegne alle indfald,
 b) søge hjemmel i folkelig brug,
 c) angive proveniens,
 d) angive formodet alder,
 e) skænke samlingen til Universitetsbiblioteket – snart!
 4) Resumering af begrundelsen for opfordringen: fædrelandets nytte, der netop nu kan konkretiseres i Gr.s oversættelsesarbejder, hvor ordsprog vil komme tilpas, fordi
 a) ordsprog letter forståelsen,
 b) nogle glemte kan evt. genoplives,
 c) eller i hvert fald blive opbevaret på rette sted, og
 d) forkvaklede kan evt. restaureres ved Gr.s hjælp.
- VII. Endnu en grund til at samle ordsprog: spørgsmålet om det danske sprogs oprindelse.
- VIII. Dansk tale og skrift i praksis og allersidst et praktisk eksempel på brug af et ordsprog.

Som man ser, er afhandlingens komposition virkelig systematisk og velgennemtænkt. Som led i argumentationskæden opstiller Gr. *elementære grundproblemer* (ordsprogenes forsvinden eller forvanskning, vanskeligheden ved nøjagtig fastsættelse af deres alder, herkomst, udbredelse o.s.v.), drager begrundede *slutninger* (f.eks. om ordsprogenes alder ud fra sammenligning af de to Laale-udgaver), fremsætter *hypoteser* (om ordsprogsforskningens mulige anvendelsesområder og resultater) og *desiderata* (hans ønsker om nyudgivelse af Laale,¹⁴ om en samling af nygræske ordsprog, af »ebraiske« og arabiske, ja en stor flersproget samling af alverdens ordsprog kunne han ønske sig, (s. 77)). Videre udvikler han en *praktisk fremgangsmåde* til brug ved indsamlingen, hvorved man især må bemærke hans *realistiske vurdering* af mulighederne: Det var ønskeligt, om rejsende og fremmede, specielt de nordiske broderfolk, ville medvirke, men vi må nok lade os nøje med, hvad vi selv herhjemme kan udrette.

Gr.s konkrete videnskabelige flid og udfoldelse behøver vi ikke at slutte os til ud fra hans afhandlinger. I Grundtvig-arkivet findes en stor samling af arbejds-papirer, heriblandt også fra sommeren 1816 afskrifter af de to udgaver af Laales ordsprog, som omtales i afhandlingen (s. 84), sammenholdt med hinanden og forsynet med filologiske noter, moderne paralleller og personlige tilføjelser samt med forberedelser til et ordregister. Ligeledes findes der en påbegyndt udskrift af Chr. Pedersens Vocabularium fra 1510 sammenholdt med udgaven fra 1514, med omstilling til danske opslagsord og ligesom ordsprogene forsynet med et udførligt kritisk apparat.¹⁵ Vi ved, at Gr. også var en ivrig samler af dialektord og gamle ord, og at han lavede tilføjelser, især af folkelige ord, i alle sine ordbøger, således til Videnskaberne Selskabs Ordbog, der ifølge sine endnu bevarede redaktionsregler var restriktiv over for bl.a. vulgære, dialektale og forældede ord.¹⁶

I sin bog »Grundtvig som filolog« konkluderer *Helge Toldberg*, at Gr. var i besiddelse af »en oprindelig meget stærk videnskabelig drift, der giver sig udslag i en faglig ansvarsfølelse«, (s. 137). Man kunne ellers undertiden komme i tvivl om Gr.s *tro-skab mod kilderne*, når man betænker hans udtalelser om sin trang til at ændre lidt ved ordsprog, »der bruges meget, skjøndt de due kun lidt«, for at de kan »blive gode« (*Om Ordsprog*, s. 85), og især hvad han siger om dem, der ikke længere er gængse, og over hvilke han derfor mener, at man »har Hals og Haand, og kan, paa eget Ansvar, tumle og handtere som man lyster« (s. 85). Der er ingen tvivl om, at sådanne synspunkter ikke lever op til en moderne (eller for den sags skyld til samtidens) opfattelse af respekt for kildematerialet, men man må her tage i betragtning, at Gr.s indstilling i høj grad hænger sammen med hans *pragmatiske videnskabssyn*. Hans resultater skal kunne bruges til noget. Hans sprogforskning skal bidrage til det danske sprogs bevarelse og berigelse, således at det bliver i stand til at viderebringe de åndelige værdier, der skal vække og oplyse folket.

Under denne synsvinkel må man også betragte hans tillempning af folkeviser, som vi f.eks. ser den i DV I.209, hvor Gr. har optrykt *Havfruen og Dane-Dronningen* i en skikkelse, der er temmelig radikalt ændret i forhold til forlægget (Syvs Tohundredvisebog, 1695), og hvor han i en note forklarer sine ændringer, der

især er gået ud over versmålet, med, at der var »Smaaknuder i Versefaldet som støde Øret«, og at han kun »med ærbødig Vennehaand« har haft i sinde med denne og flere folkeviser at »hjælpe dem paa Beenene, uden at gøre enten Hjerter eller Tunge noget Meen!« Det vil sige, at det som Gr. personligt føler er »Hjertet«, det åndelige indhold, og »Tungen«, hvormed han vel mener sprogtonen i teksten, det vil han ikke røre, men tværtimod hjælpe det bedre frem, så det rigtig kan vække de følelser hos hans landsmænd, som det har haft til hensigt. Det falder ham ikke ind at tvivle på, at han selv har opfattet hensigten på rette måde. Han var jo selv skjald og redskab for den sande poetiske erkendelse. *Objektivitet* i nutidig forstand var ikke Gr.s sag, i sprogvidenskabens så lidt som i historien, som vi ved bl.a. fra kritikken af hans Verdenskrønike fra 1812. Både sproget og historien var for Gr. simpelthen for livsvigtige til at være underlagt et sådant formelt krav.

Gr. anlægger derfor også et liberalt syn på ændringer i hans egne produkter, f.eks. i oversættelserne: »... det var ikke godt, om mine Oversættelser blev holdt for klassiske, saa det kan ikke skade der er Meget at forbedre, naar vi kun, som vi bedst forstaae, arbeide Efterkommerne i Hænderne«, (*Om Ordsprog*, s. 86). Stedet viser, hvorledes Gr. anser sprogvidenskaben for ufuldendt ligesom historien. Om hans videnskabelighed gælder det, som han siger i slutningen af Erfarings-afhandlingen: »Langt fra derfor at ville skjule Hullerne i min Vidskab, vil jeg meget mere pege paa dem, for at andre kan fylde dem«, (*DV II.46*).

Om Grundtvigs sprogbrugsteori – og hans egen praksis

Slutningsafsnittet i *Om Ordsprog* er efter min mening det mest bemærkelsesværdige, fordi det næsten direkte ville kunne anføres i den allerseneste tids debat, især den pædagogiske, om sprogbrugen i modersmålet. Gr. erklærer her, at det »i Grunden kommer an paa, om man veed hvad man vil sige, og er fortroelig med Sprogets Aand, thi, hvis ikke, hjælper ingen Regel, og

naar saa er, behøver man ingen.« Kan det virkelig være så enkelt? Nej, man må uden tvivl tage visse forbehold, men jeg mener ikke, at tanken uden videre kan afvises. Den bekræftes i hvert fald af de erfaringer, nutidens modersmållærere har gjort, nemlig at deres elever taler og skriver et langt mere flydende sprog, når de fortæller om ting, som de ved noget om, og som interesserer dem, end når de sættes til at besvare »pædagogisk« formulerede spørgsmål eller kommentere andres tekster.¹⁷

Sådanne erfaringer kan måske få skolefolk til at overveje Gr.s senere tanker om, at skolens undervisning bør have så stor forbindelse med *det virkelige liv* som muligt,¹⁸ altså beskæftige sig med ting, som børnene har brug for og derfor naturligt interesserer sig for. – På dette sted og dette tidspunkt er det dog næppe børnene og skolen, Gr. har haft i tankerne. Det må være sprogbrugen hos tidens videnskabsmænd og filosoffer, der får ham til at erklære, at »enhver Stiil, der ikke så meget muelig nærmer sig daglig Tale, er forkeert og forskruet«. I Erfarings-afhandlingen konstaterer han, at filosofferne i hvert fald ikke skriver for almindelige mennesker, ja, han svarer endda nej til spørgsmålet, »om det var muligt at blot endog alle Boglærde kunde drive det til at forstaae hvad de egenlig meende,« (DV II.26). Det er hårde ord, og de indeholder en hård anklage, som ikke så meget går ud på, at disse filosoffer ikke er i stand til at skrive et forståeligt sprog, som på, at de med vilje skriver uklart i deres forsøg på at fordreje sandheden og at holde »den sunde Menneske-Forstand« udenfor. – Der er ikke langt fra denne anklage til vore dages diskussioner om politisk bestemt sprogbrug eller ideologisk sløring.

For Gr. var det helt klart, at sandheden kunne udtrykkes i et dagligdags og alment forståeligt sprog. Lige så klart var det, at den, som ikke havde noget at skjule, men som tværtimod ønskede at blive forstået fuldt ud, burde bruge de sproglige midler, der stod til rådighed, for at opnå »en høiere Grad af Tydelighed, Klarhed og Eftertryk«. De folkelige ordsprog ville være sikre midler til at få folket i tale, og Gr. bruger dem da også selv ikke alene i denne afhandling, men jævnt hyppigt i hele sit forfatter-skab, især efter Saxo-oversættelsen, hvor de jo fandtes i hobetal i forlægget.

Men hvordan fulgte Gr. i øvrigt sine principper for sprogbru-

gen? Der er lavet flere analyser af hans sprog¹⁹ med påvisning af de mange for ham karakteristiske stiltræk: alliteration, rimede forbindelser, parallelismer, antiteser, metaforer, over- og underdrivelser, ironi, brandere, etymologiske vittigheder o.s.v., og desuden af hans ordforråd med de mange gammeldags og folkelige ord. Jeg skal ikke her eksemplificere alle disse fænomener. De springer i øjnene på enhver, der læser Gr.s tekster, ikke mindst *Om Ordsprog*. Det er også blevet påpeget, at Gr.s krav om »daglig Tale« ikke strakte sig til syntaksen, der hos ham er hypotaktisk med til tider meget lange sætningskæder, hvad der dog heller ikke er usædvanligt hos samtidige prosaister. I indledningsafsnittet i *Om Ordsprog* er der dog kun gennemsnitligt 8½ linie fra punktum til punktum. Flere af de øvrige afhandlinger i tidsskriftet vil uden tvivl ved optælling vise et højere gennemsnit, men det er tænkeligt, at selve emnet for denne tekst har fået Gr. til at skrive ekstra dagligdags og folkeligt.

For at have et holdepunkt for bedømmelsen af Gr.s sprog har jeg forsøgt at sammenligne det med sproget hos en samtidig skribent, nemlig *Chr. Molbech*, der ligesom Gr. var både historiker og sprogforsker, og som ydermere arbejdede med indsamling af dialektord og almuesprog på samme måde, som Gr. samlede ordsprog. Han havde planer om at udarbejde et dansk dialektleksikon og udsendte derfor i 1811 et lille skrift med den lange titel: *Om Dialecter eller Mundarter og Samling af danske Landskabsord, med en Indledning om Kiærlighed til Modersmaalet og en Indbydelse til det danske Sprogs Venner*. Dette skrift er en parallel til Gr.s afhandling *Om Ordsprog*, idet de begge opfordrer læserne til at medvirke, og begge ledsager opfordringen med en appel til fædrelandskærligheden. På en række områder stemmer deres synspunkter overens, i hvert fald tilsyneladende, og jeg vil derfor stille nogle af deres udtalelser om disse fælles temaer over for hinanden til sammenligning. – Det bemærkes, at det ene af Gr.-citatene er fra hans programartikel.

Grundtvig

Molbech

1. *Om danskernes mindreværdskomplekser:*

».. og den overdrevne Folkeskye som er vor Feil, og viser

»Det er noksom bekiendt, og Historien kan vidne derom,

sig deri, at vi tør nødig komme frem med hvad de Fremmede kan ikke lide, eller hvad de ikke forud har rost Magen til, den er det mest som har forknyttet os i dette som i meget Andet ..«

(Om Ordsprog, s. 78)

at vi i Tillid til os selv, Erkiendelse af vort eget Værd, og Brugen af vor egen Kraft, snarere have feilet ved en alt for ringe Grad, end ved Overdrivelse af disse Egenskaber.«

(Om Dialecter, s. 19)

2. Om at svigte modersmalet for fremmede sprog:

»Vil man nu derhos betænke, at saa langt tilbage som baade Skrift og Sagn kan række, har der inted Tidsrum været hvori Danmarks Tænkemaade, Sprog og Sæder saaledes anfægtedes som i det sidst forløbne, til ingen Tid have Folkene været saa villige til at give Slip paa Fædres Arvegods i Troe og Tale som i Mark og Kiste, i ingen Alder var Skrift saa mægtig over Tungen, og saa udansk tillige, men være sig hvad det vilde, Latin eller Fransk, Tydsk eller Islandsk, det kunde vel en liden Stund vanskabe Stilen, og forvende Maalet i de lærde Kamre eller store Huse, men dog ei indtage Folket, ..«

(DV I, s. 19f.)

»Saa tør vi vel heller ikke nægte, at blandt dem af vort Fædrelands Helligdomme, som vi ikke altid have elsket og hædret, som de fortiente det, maa ogsaa Modersmaalet regnes. Af den overdrevne Higen efter at tilegne sig fremmede Folkefærds Sæder, Levemaade og Sprog, som man vel ikke uden Grund har tillagt os som en National-Skrøbelighed, reiste sig ogsaa den Ligegyldighed, hvormed vort Modersmaal i Aarhunderer blev tilsidesat, og den vanærende Overvægt, som fremmede Tungemaal, snart Tydskernes, snart de Franskes, erholdt og i lang Tid hævdede over vort eget Sprog i alle Folkeclasser, som vilde regnes til de dannede; ja selv i Kongeborgen og i offentlige Forhandlinger.«

(Om Dialecter, s. 19f.)

3. Om »Fynd« og »Manddoms-Kraft« i sproget:

»At man nu skal bruge Alt hvor det kan passe er ligefrem, aldrig at tage Feil, er et Underværk, men at Stilen nogensinde skulde forsmåa træffende Ordsprogs Fynd og Eftertryk, at den ikke skulde stræbe, deels at knytte sig til dem, deels at indflette dem i sig, det seer man dog vel er en latterlig Paastand.«

(Om Ordsprog, s. 87f.)

»Enhver veed desuden, at i hvor deelte Meningerne herom kunne være, kan det aldrig nægtes, at det danske Sprog i de seneste 30 til 40 Aar har gjort stærke Fremskridt i Uddannelse og Berigelse. At det dog endnu maa ansees for at være i tiltagende Fremskriden, men derhos vel kunde trænge til at vinde mere end hidtil i Manddoms-Kraft turde maaskee blive det Resultat, hvortil Undersøgelsen af Sprogets nærværende Tilstand vilde lede.«

(Om Dialecter, s. 23f.)

Egentlig taler disse eksempler for sig selv, men for en ordens skyld vil jeg dog tilføje enkelte kommentarer. Det ser ud, som om Grundtvig og Molbech er fuldstændig enige om selve sagen. Ja, eksempel 1 og 2 kan næsten betragtes som to udgaver af samme tekst, hvoraf den ene er en »oversættelse« af den anden til et andet stillag. Spørgsmålet er så, hvor meget af en teksts indhold der udtrykkes i formen. I dette tilfælde må det vist siges at være en hel del.

Mest iøjnefaldende hos Molbech er – efter min mening – hans forsigtige forbehold (»snarere have feilet«, »dog endnu maa ansees«, »turde maaskee«) og hans stive, akademiske substantive-ringer (»Erkiendelse af vort eget Værd«, »tiltagende Fremskriden«). Heroverfor virker Grundtvigs direkte konstateringer (»som er vor Feil«, »det seer man dog vel«) og slående, folkelige ordvalg (»Folkeskye«, »kan ikke lide«, »har forknyttet os«) anderledes levende. Man kunne også kalde Molbechs stil *abstrakt* og Grundtvigs *konkret* eller sammenligne Molbechs tekst med et docerende foredrag og Grundtvigs med en opildnende tale. De

to skribenter har i hvert fald helt forskellige temperamenter og hver sin opfattelse af deres egen rolle i forhold til læserne. – Og dog erklærer de begge, at de vil arbejde for at styrke det danske sprog, og at midlet hertil bl.a. skal være gamle og/eller folkelige ord og talemåder. Således siger Molbech om skriftsproget: »Selv dettes Grændser ere vel hos os ikke saaledes sluttede, at det jo endnu kan være i Stand til at modtage en og anden Berigelse, saavel ved at tye hen til ældre skriftlige Sprogkilder, som ved at sanke rene Ord og kraftige Udtryk af Almuens Mund.« (Om Dialecter, s. 33). Men han lægger megen vægt på, at berigelserne skal være af en art, som »lader sig harmonisk forene med det dannede Sprog«. Dette sidste bekymrede Grundtvig sig ikke så meget om, men han måtte som bekendt også høre en del for sin »uædle« sprogbrug.

I princippet var de to altså enige om, at det folkelige i en vis udstrækning burde bringes til ære og værdighed. Hvad de derimod ikke var enige om var, hvad begrebet *folkelighed* i det hele taget dækker. Her var Molbechs syn nemlig rent *idealistisk*, hvor Grundtvigs var *realistisk*. Endnu et Molbech-citat, denne gang fra en anden afhandling: *Om Nationalsprogets Hellighed*, Athene, marts 1815, kan belyse denne vigtige forskel, idet vi samtidig erindrer os Grundtvigs respekt for »den almindelige Menneske-Forstand« og hans urokkelige tillid til »Folke-Mundens« autoritet i alle definitionsspørgsmål vedrørende selv de højeste begreber:

»Indseer end den raae Almuesmand ikke klart, hvilken Sag han forfegter, erkiender han ikke tydeligt, *hvorledes* Retten er paa hans Side: saa taaler han dog ikke, hvis ei den sidste Gnist af et Folks selvstændige Aand og Nationalfølelse er udslukt hos ham, at høre sin Regent, sin Nation, sit Sprog, sine Sæder forhaanede af Fremmede. Det behøver ei at erindres, at hvad der saaledes hos det udannede Menneske yttres sig næsten som Naturdrift, eller som en Følelse, hvis moralske Værd eller Uværd han ikke er sig ret bevidst, det lever hos den oplyste Borger i ædlere Reenhed, med større Bevidsthed og kraftigere Virkning.« (s. 277f.).

Denne tankegang vil formentlig i dag forekomme de fleste naiv og urealistisk og desuden umenneskelig, men hvordan man end vil bedømme den, må man huske, at den var almindelig hos den

intellektuelle elite i samtiden. Molbech ønskede ikke, som det også ses af hans forbeholdne, konjunktiviske udtryksmåde, at skille sig ud fra denne elite. Han var heller ikke den, der fór med løs snak. Han henviser i begge de citerede afhandlinger flittigt til tidens autoriteter, Fichte, Herder, Engelstoft m.fl., og et enkelt sted i den ældste (1811) endda til Grundtvig.²⁰ Gr. bruger næsten ingen henvisninger til andres udtalelser, og hvor han gør det, er det oftest for at opponere imod dem. Molbech var overbevist om de oplystes og de dannedes monopol på al dybere forståelse og alle ædlere følelser. Gr. mente, at oplysning var nødvendig for alle. Han har så sandelig ikke smukke tanker om, hvad der uden vækkelse vil ske med »Folket«, nemlig at det »daglig synker dybere i aandelig Dorskhed, i kold LigeGYldighed for al stor Bedrift, for Fædrene og Fædreneland, i Feighed, Tyvenykker og Liderlighed,« (DV I.32). Sådanne ord brugte Molbech dog alligevel ikke om »den raae Almuesmand«, men til gengæld lod han ham i stikken. Nogle af hans »kraftige Udtryk« kunne måske bruges til berigelse af dét dannede sprog, som de dannede borgere skulle tale og skrive for hinanden i, men for ham selv var der ikke noget håb om en større bevidsthed, han måtte leve på sin »Naturdrift«. Gr. nærede ingen romantiske forestillinger om en ubevidst nationalfølelse hos folket, (ordet »almuen« brugte han sjældent). Han dømte det strengt, men opgav det ikke. Han ville skrive for hele folket i dets eget sprog for at vække det af dorskheden, og til dette brug var dannelse og pænhed ligeså unyttige som forsigtig objektivitet i videnskaben. Gr.s visioner blev ikke forstået af mange i hans samtid, men har til gengæld vist sig bæredygtige i eftertiden. Hvad Molbech angår, må man holde ham lidt til gode. Han var ikke som Gr. opvokset på landet. Han levede det meste af sin tid mellem reolerne på Det Kongelige Bibliotek og Universitetet. Folket har han måske kun haft lejlighed til at iagttage gennem de støvede ruder på disse lærdommens højborge.

Til slut vil jeg komme tilbage til det, jeg ovenfor har sagt om, at Grundtvigs udtalelser i sidste afsnit af *Om Ordsprog* ville kunne overføres til den nutidige sprogbrugsdebat. Gr. anerkendte jo ingen sproglige mystifikationer, men krævede hverdagssproget

anvendt overalt, også og ikke mindst i videnskabelige skrifter, thi

»at sætte noget i Stil, som vort Sprog rigtig udtrykker sig, er ingenlunde at beflitte sig på usædvanlige Ord, Vendinger og Talemaader, men ved Eftertanke at forbinde de sædvanlige til en høiere Grad af Tydelighed, Klarhed og Eftertryk, end man sædvanlig finder i den mundtlige Tale.« (s. 87).

Det er nærliggende at spørge, om dette krav siden er blevet opfyldt, men svaret kan vist ingen være i tvivl om. Vore dages filosoffer, det vil i Danmark sige teologer, sociologer og dyrkere af de humanistiske videnskaber bliver også ofte – og ikke med urette – beskyldt for at skrive et uforståeligt sprog. Hvordan kan denne tilstand være så permanent, når dog sprogvidenskaben er nået så langt, som den er, når moderne tekstteoretikere arbejder så alvorligt med begrebet »læsbarhed«, og når vort samfund så ubetinget bygger på demokrati og folkelighed?

Videnskaben er naturligvis nødt til, alene af sprogøkonomiske grunde, at benytte de relevante fagudtryk. Det er efter min mening heller ikke dem, der gør sproget vanskeligt at forstå. Derimod tror jeg, at de enkelte skrivendes alt for store respekt for fagfællers dom kan få dem til at drive fagsproget og indforståetheden ud i den rene uigennemskuelighed.

At ideologiske kampe føres med sproglige midler er indlysende. For hvad er ideologi andet end sprog, der er indrettet på at vise verden i et ganske bestemt lys? Man kommer af og til ud for en tekst, der på en underlig måde virker overbevisende, selv om det meste af den nærmest er forvirrende. Man vil da være tilbøjelig til i første omgang at tro, at det er én selv, der er noget galt med, og ikke alle vil gå så vidt som til at foretage en nærmere analyse af tekstens indhold og derved opdage, hvoraf forvirringen kommer.

Kan det virkelig tænkes, at vi danske endnu i dag trækkes med vor »Folkeskye« og tvivler om vor egen sunde menneskeforstands evne til at skelne mellem sandt og falsk? Hvis det er tilfældet, trænger vi stadig til at lytte til fædrenes nøgterne ord-sprog, f.eks. nr. 1137 i Grundtvigs samling: »Det er ikke alt Guld, som glimrer.«

Noter:

1. Jfr. Helge Toldberg, *Grundtvig som filolog*, Kbh. 1946, s. 9ff.
2. Toldberg, anf.st. s. 77ff.
3. Rasmus Nyerup (fra 1796 professor i litteratur ved Københavns Universitet) har udgivet *Udtag af Peder Syvs Ordsprog* (1808 og 1828), hvori han stiller ordsprogene sammen til et billede af folkets kår og tænkemåde.
4. Som pietisterne gjorde, f.eks. Erik Pontoppidan, *Onde Ordsprog, som fordærve gode Sæder, igiendrevne af Guds Ord*, 1739 (med flere udgaver de næste 100 år).
5. Om de danske bestræbelser til opdyrkning af nationalsproget i denne periode, se P. Skautrup, *Det danske Sprogs Historie*, Kbh. 1953, III, s. 128ff.
6. Toldberg, anf.st. s. 52.
7. Gr. lod aldrig selv dette udkast trykke, men det er trykt i *Grundtvigs Værker i Udvalg*, v/Georg Christensen og Hal Koch (VU), bd. II (1941) s. 272ff., hvor det sammen med tre andre brudstykker af udkast står under overskriften Om Ordet og Modersmaalet.
8. Toldberg, anf.st. s. 52.
9. Teorierne i denne er sammen med teorierne i de øvrige filosofiske afhandlinger i Danne-Virke behandlet af Henrik Fibæk Jensen i *Grundtvig Studier* 1979, s. 29-65.
10. Behandlet f.eks. af G. Albeck, *Det levende Ord, Sprog og Kultur*, bd. 18 (1951) s. 109.
11. Se William Michelsen, *Den unge Grundtvig som kulturpsykolog*, *Grundtvig Studier* 1955, s. 38 ff.
12. Jfr. *Grundtvig Studier* 1979, s. 52ff.
13. *Ordsprog i Danmark*, Kbh. 1969, s. 14.
14. Hvilket faktisk gik i opfyldelse med Nyerups kommenterede udgave 1828.
15. Toldberg, anf.st. s. 59f.
16. Toldberg, anf.st. s. 65 og Skautrup, anf.st. s. 87.
17. Se f.eks. Werner Thierry, *Sprogets dræbere*, *Politiken* 6. juli 1977.
18. Fremsat f.eks. i Skolemester-Legen i Danmark, *Danskeren*, bd. 3 (1850) s. 313-20 (optrykt i VU bd. 5, 1948, s. 365).
19. F.eks. af Skautrup, anf.st. s. 324ff. og Toldberg, anf.st. s. 128ff., der bl.a. omtaler Gr.s brug af ordsprog i de forskellige perioder af forfatterskabet.
20. Nemlig til Gr.s afhandling *Om Videnskabelighed og dens Fremme*, især med Hensyn paa Fædrelandet, *Ny Minerva*, marts 1807. På denne tid var Gr. endnu ikke i opposition til de autoriteter, Molbech hyldede.